

UPOTREBA PRIVATNIH VOJNIH KOMPANIJA U MEĐUNARODNIM SUKOBIMA – ETIČKE KONTROVERZE

Srđan T. Korać¹

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Rad analizira etičku perspektivu upotrebe privatnih vojnih kompanija u međunarodnim sukobima, prvenstveno u uslovima postkonfliktnog okruženja u Iraku i Avganistanu, uspostavljenog nakon humanitarnih intervencija predvođenih koalicijom na čelu sa SAD. Polazi se od pretpostavke da je nekritički prenos vojnih funkcija i nadležnosti bez prateće obaveze poštovanja etike javne službe delom doprineo učešću privatnih vojnih kompanija u ozbiljnim kršenjima ljudskih prava. Identifikuje se više kontroverznih pitanja koja podrivaju upotrebu privatnih vojnih kompanija kao legitimnog sredstva sprovođenja spoljne politike: suštinska razlika između privatnog snabdevača bezbednosti i javnog službenika, problem „brojnih ruku” u utvrđivanju lične i korporativne odgovornosti, loše rukovođenje, pronevera budžetskih sredstava, manjak transparentnosti i jaz između korporativne i organizacione kulture u javnom sektoru. Etička kontroverznost navedenih pitanja sagledana je kroz optiku deontološkog modela etike javne službe i etike vrline. Zaključuje se da se uzrok moralno pogrešnog obavljanja javnih funkcija, prenetih privatnim vojnim kompanijama, nalazi u oprečnosti etosa javne službe i korporativnog upravljanja vođenog profitom, te u odsustvu volje privatnog sektora da rad upodobi skupu vrednosti zasnovanih na etičkim učenjima o dužnosti i vrlini.

Ključne reči: *privatne vojne kompanije, privatizacija javnih funkcija, spoljna politika, humanitarna intervencija, etika javne službe, SAD*

Privatne vojne kompanije kao akteri međunarodnih odnosa

U tekućoj raspravi o tome kako da Obamina administracija delotvorno ukloni novu narastajuću bezbednosnu pretnju u vidu Islamske države (*ad-Dawlah al-Islāmīyah fil-'Iraq wa ash-Shām*) – a da izbegne politički nepopularno dodatno slanje kopnenih trupa američke vojske u područje sukoba – pojavila se u javnosti ideja o oslanjanju na intervencio-

¹ srdjan@diplomacy.bg.ac.rs. U članku je predstavljen deo rezultata istraživanja sprovedenih u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljopolitički, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, koji finansira Ministarstvo za nauku i prosvetu Republike Srbije, projekat br. O1179029, a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu 2011–2014.

nističke snage sastavljene isključivo od pripadnika privatnih vojnih kompanija.² Ideju ne treba olako odbaciti kao malo verovatnu. U prilog tome govori najava, iz februara 2014. godine, američkog sekretara za odbranu Čaka Hejgela (Chuck Hagel) o vraćanju vojske SAD na veličinu od pre Drugog svetskog rata, što bi bilo do sada najveće smanjenje u proteklih šest decenija.³ Treba podsetiti da se američko prisustvo u Iraku i Avganistanu odavno zasniva na brojčanoj nadmoći ljudstva privatnih vojnih i bezbednosnih kompanija nad pripadnicima vojske SAD. Reč je i o veoma unosnom poslu koji je samo u ove dve zemlje privatnim kompanijama doneo ukupnu dobit u vrednosti od blizu 200 milijardi američkih dolara.⁴

Angažovanje privatnih vojnih kompanija, kao sredstva spoljne politike velikih sila – prevashodno SAD – izazvalo je prvi put veću pažnju medijske i stručne javnosti nakon otkrivanja njihove uloge u pokušaju državnog udara 2004. godine u Ekvatorijalnoj Gvineji, a posebno nakon brojnih oružanih incidenata zabeleženih u Iraku i Avganistanu.⁵ U obe zemlje Srednjeg istoka dešavalo se da stradaju nevini građani (čak i žene) zbog pogrešne procene pripadnika privatne vojne kompanije da su oni potencijalni bombaši-sa-moubice. Samo između 2005. i 2007. godine, nekada zloglasna američka kompanija *Blackwater* (kasnije preregistrovana u Xe, a zatim reorganizovana u više pravnih lica) bila je odgovorna za oko 200 oružanih incidenata u Iraku sa smrtnim ishodom ili ozbiljnim ranjavanjem civila.⁶ Najšokantniji bio je slučaj masakra na trgu Nisur u Bagdadu, kada je u septembru 2007. godine 14 građana ubijeno i dvadesetak teško ranjeno.⁷ Ipak, najveće zgražavanje javnosti izazvalo je obelodanjivanje prakse torture preko 200 pritvorenika u bagdadskom zatvoru Abu Graib za koju su odgovorni pripadnici dve američke kompanije (*CACI International* i *Titan Corporation*, sada *L-3 Services*), koje su dobile tender za pružanje usluga isleđivanja i prevođenja u više pritvorskih jedinica u Iraku.⁸ Zajednički imenitelj spornih događaja su bezrazložna i prekomerna upotreba sile prema civilnom stanovništvu i nehumano postupanje sa pritvorenicima osumnjičenim za terorizam.⁹

² William D. Hartung, "Who's Going to Get Rich Fighting the Islamic State?", *Foreign Policy*, 27 October 2014, www.foreignpolicy.com/articles/2014/10/24/don_t_blame_cnn_for_the Ebola_panic_media_coverage, 30/10/2014.

³ Thom Shanker and Helene Cooper, "Pentagon Plans to Shrink Army to Pre-World War II Level", *New York Times*, 23 February 2014, www.nytimes.com/2014/02/24/us/politics/pentagon-plans-to-shrink-army-to-pre-world-war-ii-level.html?_r=0, 01/10/2104.

⁴ „Transforming Wartime Contracting: Controlling Costs, Reducing Risks”, Final report to Congress: Findings and recommendations for legislative and policy changes, The Commission on Wartime Contracting in Iraq and Afghanistan, 2011, www.wartimecontracting.gov/docs/CWC_FinalReport-lowres.pdf, 20/10/2014.

⁵ O učešću nekadašnje britanske privatne vojne kompanije *Executive Outcomes* u pokušaju državnog udara u ovoj afričkoj zemlji videti ukratko u: „Mark Thatcher and the Dogs of War”, *BBC News*, 18 November 2004, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3996243.stm>, 01/10/2014.

⁶ „Blackwater USA”, Hearing Before The Committee on Oversight and Government Reform House of Representatives, 110th Congress, 2 October 2007, <https://house.resource.org/110/org.c-span.201290-1.1.pdf>, 20/10/2014.

⁷ David Johnston and John M. Broder, „F.B.I. Says Guards Killed 14 Iraqis Without Cause”, *The New York Times*, 14 November 2007, www.nytimes.com/2007/11/14/world/middleeast/14blackwater.html?_r=0, 10/10/2014. Suđenje četvorici odgovornih za masakr okončano je osuđujućim presudama tek 2014. godine.

⁸ „Investigation of Intelligence Activities at Abu Ghraib”, 23 August 2004, www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/documents/fay_report_8-25-04.pdf, 12/09/2014.

⁹ Opširnije o praksi ozbiljnog kršenja ljudskih prava u radu privatnih vojnih kompanija u Iraku i Avganistanu videti u: Jose L. Gómez del Prado, „The Role of Private Military and Security Companies in Modern Warfare: Impacts on Human Rights”, *The Brown Journal of World Affairs*, August 2012, www.globalresearch.ca/the-role-of-private-military-and-security-companies-in-modern-warfare/32307, 17/09/2014.

Pre nego što pređemo na razmatranje razloga koji su od početka devedesetih godina minulog veka podstakli nagli razvoj savremenog preduzetništva u oblasti industrije ratovanja, ukratko treba omeđiti pojam privatne vojne kompanije. U nizu različitih definicija ponuđenih u naučnoj literaturi, za potrebe ove analize opredelili smo se za određenje privatne vojne kompanije kao legalno osnovane, koja ostvaruje dobit iz pružanja usluga u području vojne ekspertize – u rasponu od neposrednih borbenih dejstava, preko obuke, obaveštajnog rada i procene rizika, do logističke podrške i infrastrukturne izgradnje.¹⁰ Vojne kompanije su organizovane i sprovode poslovnu politiku u velikoj meri kao i preduzeća u ostalim privrednim granama. Plaćaju porez na dobit, rangiraju se na berzama, posluju sa državom, međunarodnim organizacijama i multinacionalnim kompanijama, poseduju internet prezentacije, članice su profesionalnih i privrednih udruženja, učestvuju na stručnim skupovima i imaju kancelarije blizu centara političkog odlučivanja. „Privatna bezbednosna kompanija” jeste termin koji se često uporedo koristi kao sinoniman i tako unosi zabunu. Bezbednosna kompanija je svojevrsan pandan policiji, jer pruža usluge u vezi sa zaštitom osoba i imovine (bilo građana ili pravnih lica), procenjuje prateće bezbednosne rizike i pruža stručne savete o tome kako da se ti rizici otklone.¹¹ Pojmovna razlika između privatnih vojnih i bezbednosnih kompanija – o čijem se konceptualnom sadržaju još uvek živo debatuje u akademskoj zajednici – bledi u okolnostima delovanja u izrazito neprijateljskom okruženju – kakvo predstavlja postkonfliktno područje u kojem domaće stanovništvo ne gleda blagonaklono na prisustvo obimnih intervencionističkih trupa. Zbog toga će u predmet analize biti uključena i preduzeća koja nominalno pružaju usluge koje spadaju u domen privatnih bezbednosnih kompanija, ali se način njihovog operativnog delovanja faktički podudara sa zadacima vojnih kompanija. Reč je o tome da se, usled okolnosti visokog stepena rizika od napada terorista „utopljenih” u lokalne žitelje, defanzivno delovanje bezbednosnih kompanija pretvara u ofanzivno delovanje, karakteristično isključivo za vojne kompanije.

Izmenjeno sprovođenje odbrambene politike u doba primene modela novog javnog rukovođenja

Na pojavu i nagli razvoj privatnog preduzetništva u oblasti industrije ratovanja uticalo je više međusobno povezanih činilaca. Okončanje hladnog rata promenilo je međunarodnu strukturu moći uspostavljenu posle Drugog svetskog rata, jer je Rusija raspadom sovjetske imperije i blokovske podele privremeno bila „gurnuta” na margine svetske politike.¹² Kako je mogućnost konvencionalnog oružanog napada masovnih razmera na zapadne zemlje u okolnosti-

¹⁰ Više o definicijama videti u: Carlos Ortiz, *Private Armed Forces and Global Security: A Guide to the Issues*, ABC Clio, Santa Barbara (CA), 2010, pr. 45–49; Iscrpno razrađene tipologije privatnih vojnih kompanija videti u: Christopher Kinsey, *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, Routledge, London and New York, 2006, pp. 8–21; Kateri Carmola, *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics*, Routledge, Oxon and New York, 2010, pp. 18–39; Hannah Tonkin, *State Control Over Private Military and Security Companies in Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, pp. 33–35.

¹¹ Opširnije o vrstama usluga u: Christopher Kinsey, *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, op. cit., pp. 16–18; Hannah Tonkin, *State Control Over Private Military and Security Companies in Armed Conflict*, op. cit., pp. 39–52.

¹² Charles Krauthammer, „The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, America and the World 1990/91 (1990/1991), pp. 23–33.

ma „unipolarnog trenutka“ (*unipolar moment*, Čarls Krauthamer) vrhunca globalne moći SAD i njenih saveznika bila svedena na najmanji stepen verovatnoće, vlade država članica NATO-a odlučile su da smanje veličine stajaćih vojski, posebno u vojnim bazama u Nemačkoj i još nekim evropskim zemljama. Na primer, ukupne američke oružane snage su smanjene za 35 odsto u razdoblju od 1989. do 2000. godine, a britanska armija za skoro trećinu.¹³

Argumentacija o nestanku neposredne globalne bezbednosne pretnje samo je dopunila razloge za smanjenje odbrambenih troškova u okviru opšte kritike javne uprave, čiji se neefikasan rad našao na udaru političkih programa neokonzervativnih vlada u razvijenim zemljama sa početka osamdesetih godina dvadesetog veka. Ideologija neokonzervativizma, poduprta neoklasičnom ekonomskom teorijom i programski oličena u tačerizmu (*Thatcherism*) i reganomici (*Reaganomics*), zagovarala je razgradnju skupe i nefunkcionalne države društvenog staranja (*welfare state*). Stvorena u periodu obnove i privrednog rasta posle Drugog svetskog rata, država društvenog staranja postala je, tri dekade kasnije, opterećena centralizovanom javnom upravom i strogo omeđenim formalnim pravilima i procedurama. Predstavljeno stanovište možda je najplastičnije sažeo Ronald Regan (Ronald Reagan) u januaru 1981. godine, kada je u govoru prilikom stupanja na dužnost predsednika SAD rekao da: „(u) sadašnjoj krizi vlada nije rešenje našeg problema; vlada jeste problem“.¹⁴

Preduzete reformske mere sastojale su se od prenosa javnih funkcija na privatni i ne-profitni sektor i presađivanja upravljačke kulture iz privrede u domen javne uprave – sve u skladu sa uverenjem da je najbolja ona vlada koja najmanje košta građane. Organizacija i praksa korporativnog rukovođenja trebalo je da povećaju efikasnost u pružanju javnih usluga primenom elastičnosti u angažovanju službenika i privatnih preduzeća, razvojem preduzetničkog duha, preuzimanjem rizika radi ostvarenja profita, smanjenjem troškova i uvođenjem striktno odgovornosti za postignute rezultate.¹⁵ Na taj način, javna administracija zasnovana na idejama, metodama i iskustvu rukovođenja privatnim preduzećem u okolnostima delovanja tržišnih mehanizama, trebalo je da pruži veći kvantitet i kvalitet javnih usluga za jednak iznos sredstava raspoloživih u državnom budžetu. Odgovornost javnih službenika više se ne vezuje za ispravnost sprovođenja procedura i pridržavanje propisa, nego za kvantifikovane pokazatelje ostvarenih rezultata rada. Rukovodiocima javnih službi data je menadžerska autonomija (*let the manager manage*), poput one u privatnom preduzetništvu, kako bi bolje iskazali sposobnosti i veštine preuzimanjem rizika i uvođenjem inovacija radi valjanog odgovora na brze promene u političko-ekonomskom okruženju.

Presađivanje metodologije, tehnikâ i stila poslovanja privatnog sektora u javni sektor od osamdesetih godina minulog veka u akademskoj literaturi opisuje se pojmom novog javnog rukovođenja (*New Public Management*).¹⁶ Iz brojnih upotreba ovog izraza može se zaklju-

¹³ John J. Gargan, „To Defend a Nation: An Overview of Downsizing and the U.S. Military“, *Management*, Vol. 2, No. 3, 1999, Special Issue: Organizational Downsizing, p. 228; „Army cuts: how have UK armed forces personnel numbers changed over time?“, *The Guardian*, 1 september 2011, www.theguardian.com/news/datablog/2011/sep/01/military-service-personnel-total, 12/09/2014.

¹⁴ „Ronald Reagan Inaugural Address“, 20 January 1981, www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=43130#axzz1REEUhyGs, 20/10/2014.

¹⁵ Tony Bovaird and Elke Löffler, „Understanding public management and governance“, in: Tony Bovaird and Elke Löffler (eds), *Public Management and Governance*, Routledge, London and New York, 2003, p. 6.

¹⁶ O ideji rukovođenja u širem smislu videti u: Owen E. Hughes, *Public Management and Administration: An Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003, pp. 45–48.

čiti da novo javno rukovođenje obuhvata pitanja preduzetništva i preuzimanja rizika u obavljanju javnih poslova, deregulacije, privatizacije, komercijalizacije, strukturne devolucije u vidu agencifikacije, sprovođenja javnih nabavki, upravljanja budžetskim sredstvima, tako da se dobije „vrednost za novac“, prenošenja dela javnih poslova privatnom i neprofitnom sektoru i jačanja odgovornosti merenjem radnog učinka.¹⁷ Odstupanje od strogo hijerarhijskog ustrojstva tradicionalnog modela javne uprave i prenos pojedinih javnih poslova na privredne subjekte i organizacije građanskog društva otvaraju pitanje definisanja odnosa između vlasti i pružaoca javnih usluga. Odnos je opisan teorijskim modelom nalogodavac-izvršilac (*principal-agent model*), prema kojem državni organ sa bilo kojeg nivoa vlasti unajmljuje pojedinca ili grupu da u njegovo ime i u javnom interesu obavlja poslove iz domena neke javne funkcije.¹⁸ Unajmljivanje izvršilaca odvija se kroz takmičarski postupak javne nabavke, a pravno se uređuje uglavnom ugovorima o jednokratnim poslovima.

Danas se koncept novog javnog rukovođenja predstavlja kao novi normativni model javne uprave, budući da zagovara usvajanje tržišnih i korporativnih vrednosti oslonjenih na neoliberalno učenje u ekonomiji.¹⁹ Pojedine ideje, sadržane u modelu novog javnog rukovođenja, primenjene su i u reformi nacionalnih oružanih snaga kao vitalnog dela javne uprave,²⁰ ali u dinamičnim poslehladnoratovskim spoljnim okolnostima. Poslednja decenija dvadesetog veka nagovestila je pojavu novih pretnji po suverenitet država i međunarodni mir i bezbednost – raspršenijih, raznovrsnijih, manje vidljivih i teže predvidljivih. Etnički sukobi, tenzije zbog graničnih sporova i lošeg položaja nacionalnih manjina, borba za kontrolu oskudnih prirodnih resursa, ekonomski motivisane masovne ilegalne migracije ka društvima obilja, lakša dostupnost klasičnog i naoružanja za masovno uništenje na crnom tržištu, politička nestabilnost siromašnih i „neuspešnih“ država i religijski nadahnut terorizam – prepoznati su u javnom diskursu i stručnoj javnosti kao potencijalne pretnje novog doba u međunarodnim odnosima.

Gledano iz perspektive nacionalnih vlada koje su sprovodile oštre mere štednje, optimalno rešenje za prevazilaženje problema legitimizacije budžetskih sredstava za potrebe odbrane pronađeno je u prenošenju pojedinih javnih funkcija i zadataka iz nadležnosti vojske na privatni sektor.²¹ Nezaposleni oficiri, vojnici i vojni stručnjaci – a najviše bivši pripadnici jedinica specijalne namene kao najtraženiji kadar – stvorili su značajnu ponudu radne snage za nastajuće privatno tržište sve raznovrsnijih vojnih usluga.²² Težak socijalni položaj usled gubitka prihoda, privilegija i prestiža podstakao je demoralisane ot-

¹⁷ Tony Bovaird and Elke Löfller, „Understanding public management and governance“, op. cit., p. 7; Owen E. Hughes, *Public Management and Administration: An Introduction*, op. cit., pp. 4–6.

¹⁸ Jan-Erik Lane, *State Management: An Enquiry into Models of Public Administration and Management*, Routledge, London and New York, 2009, p. 28.

¹⁹ Argumentaciju o promeni paradigme pogledati u: Andrew Gray and Bill Jenkins, „From Public Administration to Public Management: Reassessing a Revolution?“, in: Eric E. Otenyo and Nancy S. Lind (eds), *Comparative Public Administration: The Essential Readings*, Elsevier/JAI Press, Oxford, Amsterdam, San Diego, 2006, pp. 543–572; Owen E. Hughes, *Public Management and Administration: An Introduction*, op. cit., pp. 1–6, 256–282.

²⁰ Detaljnije videti u: Carlos Ortiz, *Private Armed Forces and Global Security: A Guide to the Issues*, op. cit., pp. 114–147.

²¹ Opširnije o trendu prenošenja javnih funkcija na privatni sektor u: Paul R. Verkuil, *Outsourcing Sovereignty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

²² Više videti u: Kateri Carmola, *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics*, op. cit., pp. 41–45.

puštene vojnike da potraže posao koji najbolje znaju da rade, a pronašli su ga prvobitno u nestabilnim područjima, kao zaštita poslovnih aktivnosti i imovine multinacionalnih korporacija. Uporedo su se formulisali razlozi političke celishodnosti za privatizaciju nasilja u vidu uspostavljanja javno-privatnog partnerstva u sektoru odbrane. Za vlade postindustrijskih poliarhija prenošenje odgovornosti na privatne vojne kompanije je zgodan način da se izbegnu neprijatna pitanja medija i javnosti o broju nastradalih u vojnim intervencijama (tzv. sindrom vreća za leševe, eng. *body-bag syndrome*) i o raznim vrstama zloupotreba u postupanju prema civilima. Pogibija privatnih vojnika, često unajmljenih iz drugih zemalja, uglavnom se ne prijavljuje, pa time prolazi nezapaženo u američkim medijima, što znatno olakšava opravdavanje sa stanovišta javnog interesa nejasne svrshodnosti same intervencije u udaljenim područjima. Pored uklapanja u političku računicu o prihvatljivim gubicima u dragocenom ljudstvu zvaničnih oružanih snaga, sklonost ka preuzimanju većeg operativnog rizika čini privatne snabdevače vojnih usluga idealnim sredstvom „avanturističke spoljne politike” (Debora Avant).²³

Privatna vojna kompanija kao „obveznik“ etike javne službe

Četvrt veka kasnije, privatne vojne kompanije uspele su da skinu sa sebe etiketu najamničkih trupa sa prekaljenim i brutalnim „psima rata” i postanu legitimno oruđe spoljne politike SAD i drugih zapadnih zemalja za uklanjanje globalne terorističke pretnje i navodnu zaštitu ljudskih prava u neuspešnim državama. Ipak, postojana praksa moralno pogrešnog postupanja pripadnika vojnih kompanija otvara pitanje o stepenu delotvornosti i ishodu sprovedene privatizacije javnih funkcija i nadležnosti u oblasti ekstremne primene nasilja, i to upravo sa stanovišta doslednog zagovaranja politike zaštite ljudskih prava na međunarodnom planu. Etika je „ugaoni kamen” na kojem je sazdana savremena ideja o ljudskim pravima, proistekla iz filozofskih učenja o društvenom ugovoru.²⁴ Ljudska prava posredno svedoče o suštinskoj važnosti morala za uređenje života u političkoj zajednici – jednako na lokalnom, regionalnom, državnom ili globalnom nivou. Ona su, u stvari, sredstva koja članovima jedne zajednice omogućavaju da učestvuju u opštem dobru, odnosno u ostvarenju životnih potencijala. Za spoljnu politiku, idejno utemeljenu na ideji o univerzalnoj zaštiti ljudskih prava, očekivano je da uključuje valjano etičko rasuđivanje u odlučivanju o izboru smeru delanja, jer njeno sprovođenje lako može da prouzrokuje tragične posledice po ljudsku bezbednost, ne samo domaćih već i građana drugih zemalja. Čini se da je pri prenošenju javnih funkcija na privatna vojna preduzeća prema modelu nalogodavac–izvršilac zanemaren zahtev za etičkim rasuđivanjem. Privatne vojne kompanije kao da ne razumeju da kad god zamenjuju vojsku postaju jedna od javnih službi, te da poverene zadatke moraju da izvršavaju isključivo u skladu sa standardima etike javne službe.

²³ Deborah Avant and Lee Sigelman, „Private Security and Democracy: Lessons from the US in Iraq”, *Security Studies*, Vol. 19, No. 2, p. 264.

²⁴ Opširnije o povezanosti koncepta ljudskih prava sa etikom videti u: Брендa Алмонд, „Права”, у: Питер Сингер (прир.), *Увод у етику*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци и Нови Сад, 2004, стр. 375–387.

Prevlast tehnokratskog uma i nekritičke primene pozitivističke metodologije prirodnih nauka u oblikovanju i sprovođenju javnih politika uticala je na to da menadžerske tehnike u obavljanju javnih poslova postanu cilj za sebe, odnosno potpuno odvojene od svrhe života u političkoj zajednici. Ma koliko površinski delovala „tehnička“, svaka odluka je plod slobodne volje i promišljanja u koje su utkani idejna opredeljenja, vrednosni sistem i pogled na svet odlučioća. Stoga najveći broj odluka javnih službenika ima samo prividno čist tehničko-proceduralni karakter, jer najčešće ne postoji samo jedan, najbolji način da se neka javna politika ovaploti. Prateći suvoparne norme i apstraktne ciljeve, činovnik, hteo ne hteo, neizbežno zakoračuje u područje etičkog promišljanja. Šta može da mu posluži kao pouzdan putokaz u potrazi za merilom ispravnog moralnog rasuđivanja? S obzirom na velika izvršna ovlašćenja u pogledu primene oružane sile, pripadnici privatnih vojnih kompanija trebalo bi da se upravljaju starom izrekom da „plemstvo obavezuje“ (*noblesse oblige*), zato što je javna služba mnogo više od komercijalnog zanimanja – ona je „stav, osećaj dužnosti, čak osećaj javnog morala“.²⁵ Stoga ne čudi što ovu izreku oživljava i ponovo uvodi u diskurs o savremenoj demokratiji Džon Rols (John Rawls), kako bi naglasio da javni službenici imaju mnogo veću obavezu da teže ostvarenju društvene pravde, i to tako što će biti odani višim etičkim standardima nego obični građani.²⁶ Frederikson i Hart (H. George Frederikson, David K. Hart) tvrde da ponašanje svih koji obavljaju javne zadatke mora biti prožeto dostojanstvom, osećajem pripadnosti zajednici, brigom za druge, uslužnošću.²⁷

Navedene osobine su jednako vrednovane i u vojnoj etici kao delu etike javne službe sa najdužom tradicijom, koji se usredsređuje na pronalaženje načela o moralno ispravnom izboru smera delovanja u vođenju rata.²⁸ Velika promena za vojnu etiku u dvadeset prvom veku jeste što je tehnološki unapređeno medijsko izveštavanje olakšalo da loš kvalitet praktikovanja vojničkih vrlina na terenu brzo dospe u javnost. Utoliko je dosledno poštovanje etičkih standarda u izvođenju ratnih operacija još važnije za sve one koji se bore pod zastavama postindustrijskih poliarhija u proklamovanoj misiji poboljšanja stanja ljudskih prava širom planete.

Etika javne službe je najpouzdaniji putokaz za odlučivanje o obavljanju javnih poslova. Ova disciplina primenjene etike predstavlja skup etičkih normi sa smernicama o tome šta je ispravno, a šta pogrešno u izvršavanju dužnosti prema javnim poslovima, načelima, vrlinama i koristima za društvo.²⁹ U ovom radu nema prostora da se dublje razmotre suprotstavljene argumentacije zagovornika konsekvencijalističkog i deontološkog modela etike javne službe o tome da li uvek treba da postupamo tako da proizvedemo najbolje moguće posledice u celini, ili postoje neke stvari koje treba učiniti i/ili neke koje se ne smeju učiniti, ma kakve bile posledice.³⁰ Brojni nedostaci u kvalitetu i sigurnosti proraču-

²⁵ Janet V. Denhardt and Robert B. Denhardt, *The New Public Service: Serving, Not Steering*, M.E. Sharpe, Armonk, 2007, p. 164.

²⁶ Џон Ролс, *Теорија правде*, ЈП Службени лист СРЈ и ЦИД, Београд и Подгорица, 1998, стр. 116–117.

²⁷ H. George Frederikson and David K. Hart, "The Public Service and the Patriotism of Benevolence", *Public Administration Review*, Vol. 45, No. 5, September–October 1985, pp. 551–552.

²⁸ Bill Rhodes, *An Introduction to Military Ethics: A Reference Handbook*, ABC Clío, Santa Barbara (CA), 2009, pp. 2–6.

²⁹ James H. Svava, *The Ethics Primer for Public Administrators in Government and Nonprofit Organizations*, Jones and Bartlett Publishers, Sudbury (MA), 2007, p. 16.

³⁰ O gledištima deontološkog i konsekvencijalističkog modela etike javne službe više videti u: J. Michael Martinez, *Public Administration Ethics for the 21st Century*, ABC Clío, Santa Barbara, 2009, pp. 23–56.

navanja mogućih posledica izbora naših radnji opredeljuju nas da moralno prosuđivanje pripadnika privatnih vojnih kompanija u svojstvu javnih službenika – koji po prirodi posla donose odluke u složenim situacijama – saobrazimo unapred utvrđenim načelima i smetimo u okvir poverenih javnih dužnosti. Deontološki model pruža dovoljno prostora za kvalitetan izbor moralno ispravnih smerova delovanja, jer moralna obaveza doslednog poštovanja unapred definisanih načela i dužnosti vodi, makar delimično, predvidivosti odlučivanja onih koji obavljaju javne poslove. Model etike vrline je temelj primene deontološkog modela na kojem se sazda „dom“ načela i dužnosti. Osnovni zadatak etike vrline jeste da kroz svakodnevnu praksu razvija i stalno iznova osnažuje dobre i ublažava ili potpuno uklanja loše karakterne osobine, te da na taj način trajno stvori dispoziciju kod privatnih vojnika kao javnih službenika za jasno, saosećajno, dobronamerno i nepristrasno prosuđivanje o primeni načela – posebno u slučaju sukoba između dva ili više načela – o poštovanju dužnosti.

Izlazak iz senke nekadašnjih ozloglašanih plaćenika ne znači da delovanje privatnih vojnih kompanija samim stupanjem u polje zakonitog poslovanja doprinosi zaštiti i unapređenju opšte dobrobiti matičnih država i građana u područjima sukoba. Naprotiv, na videlo su izbile ozbiljne strukturne slabosti u supstancijalnom razumevanju prirode i krajnje svrhe angažovanja privatnih vojnika umesto nacionalnih oružanih snaga. Osnovna pretpostavka naše analize jeste da nekritična privatizacija vojnih funkcija, bez istovremenog osiguranja doslednog poštovanja etike javne službe, kao protivteže preteranom pridavanju značaja načelu efikasnosti, može da osujeti delotvornost sprovođenja spoljne politike i delegitimiše njenu demokratsku osnovu. Zato ćemo, sagledavanjem najvećih etičkih kontroverzi kroz optiku osnovnih postavki deontološkog modela i etike vrline, ispitati kako delovanje privatnih vojnih kompanija u nacionalnom interesu država predvodnica globalne zaštite ljudskih prava krnji ugled ne samo države koja je dodelila posao kompaniji, nego i samih tih zemalja i čitave međunarodne zajednice. Istraživanje ćemo ograničiti na analizu privatnih vojnih kompanija koje obavljaju ili su obavljale klasične vojne zadatke u Iraku i Avganistanu, a čiji su SAD najveći korisnik usluga, kao glavni zagovornik i predvodnik humanitarnih intervencija.

Privatna vojna kompanija kao učesnik u humanitarnoj intervenciji – šta je sporno sa stanovišta etike javne službe?

Da li maksimalizacija profita i valjana zaštita javnog interesa mogu da idu zajedno?

Brojne kritike upućene na račun primene ideje privatnog preduzetništva i menadžerskih metoda u sprovođenju javnih nadležnosti mogu se svesti na argument da tržišna načela u upravljanju javnim politikama nisu primenjiva pošto se vladine aktivnosti ne sprovode shodno merilu najveće moguće isplativosti, već da bi ostvarile neki javni interes.³¹ Efikasnost nije apsolutna vrednost kojoj javna uprava treba da teži u svom radu, nego se mora meriti u odnosu

³¹ Steven G. Koven, "Bureaucracy, Democracy, and the New Public Management", in: Ali Farazmand (ed.), *Bureaucracy and Administration*, CRC Press, Boca Raton, 2009, pp. 146–148.

prema drugim vrednostima demokratskog poretka – poput jednakosti, političke participacije, distributivne pravde itd. Kao što duhovito primećuje Donald Savoie (Donald J. Savoie), u preduzeću nije toliko važno ako 10 odsto vremena radite pogrešno dokle god donosite profit, dok u državi nije toliko važno ako 90 odsto vremena radite ispravno, jer će u središte pažnje doći onih 10 odsto kada ste grešili.³² Navedenu misao potvrđuje činjenica da je reakcija javnosti na moralno pogrešno postupanje pripadnika privatnih vojnih kompanija u Iraku i Avganistanu mnogo oštrija nego kada dođe do grešaka privatnih bezbednosnih kompanija koje rade za interese građana i preduzeća. Razmotrimo sada razlike između okruženja u kojem treba primeniti etiku javne službe od onog u kojem se primenjuje poslovna etika u privatnom sektoru.³³

Za razliku od zaposlenog u privatnom preduzeću, čiji su vlasnici pojedinci, grupa pojedinaца ili brojni deoničari, javni službenik je dužan da zastupa interese i potrebe čitave političke zajednice. Dok privatno preduzeće mora da izvlači dobit iz ulaganja u poslovne poduhvate, javna administracija mora da pruži javne usluge i ostvari ciljeve od opšteg interesa koje zahtevaju građani, odnosno onako kako je to formulisano javnim politikama. Javna uprava ne juri za profitom, već nastoji da pomogne građanima da ostvare blagostanje i da zaštititi zajedničke vrednosti, pa se samim tim stepen opštosti interesa zaposlenih u javnoj upravi i interesa zaposlenih u privatnom sektoru u najvećoj meri ne podudaraju. Ekonomskim rečnikom rečeno, robe i usluge koje javne službe proizvode od životnog su značaja za jednu zajednicu, kao što su zaštita života, zdravlja i imovine, izgradnja infrastrukture, pružanje pomoći posle elementarnih nepogoda itd. Vitalna važnost javnih roba i usluga daje njihovom valjanom isporučivanju mnogo veću moralnu težinu, te svaki propust izaziva mnogo burniju reakciju javnog mnjenja nego kada je reč o grešci u privatnom sektoru. Javni službenici opravdavaju vlastiti rad zastupanjem javnih interesa, kao izraza volje građana uobličenog u političkom procesu, dok zaposleni u preduzeću rade u skladu sa interesima poslodavaca i vlasnika, koji su po prirodi partikularni, jer ne moraju nužno da budu usmereni na unapređenje opšte dobrobiti. Premda se tokom protekle dve dekade u većoj meri insistira na jačanju korporativne etike, moralno ispravno postupanje u privatnom sektoru i dalje je instrumentalizovano u kontekstu postizanja što veće dobiti. Moralno pogrešno ponašanje tretira se isključivo u kontekstu narušavanja ugleda preduzeća kod poslovnih partnera i klijenata, odnosno kao potencijalna prepreka ostvarenju poslovnih ciljeva i uvećavanju profita. Nasuprot tome, moralno ispravno postupanje javnog službenika je središnja vrednost i „tačka oslonca” obavljanja javnih poslova.

Opisane razlike uslovljavaju različite načine razmišljanja koje usvajaju zaposleni u privatnom sektoru i javni službenik, a zatim primenjuju kada se suoče sa nekom moralnom dilemom u profesionalnom radu. Svakako da nameštenik u korporaciji čini moralne izbore sa jasnom svešću o tome da njegov nadređeni očekuje od njega da dokaže profesionalnu sposobnost i veštinu tako što će doneti profit, pa time on može lako da racionalizuje svaki izbor koji vodi ostvarenju poslovne politike – i po cenu štetnih posledica po interese drugih preduzeća ili čak društva u celini. Razlika između uloge zaposlenog u privatnom preduzeću i uloge službenika u javnom sektoru može se najbolje opisati mode-

³² Donald J. Savoie, „What is Wrong With the New Public Management?”, in: Eric E. Otenyo and Nancy S. Lind (eds), *Comparative Public Administration: The Essential Readings*, op. cit., p. 596.

³³ Opširnije o razlikama pogledati u: Dean Geuras and Charles Garofalo, *Practical Ethics in Public Administration*, Management Concepts, Vienna (VA), 2005, pp. 15–42.

lom nalogodavac–izvršilac. U demokratski uređenoj političkoj zajednici, u kojoj njeni članovi drže do etičkih obzira, metafora bi značila da je izvršilac svako kome je povereno obavljanje nekog javnog posla, a njegov „nalogodavac” je moral zajednice.³⁴ Moralni agent postupa tako da izražava brigu za moralne vrednosti kao krajnje ciljeve, čak i po cenu zanemarivanja vlastitog interesa.

Moralno manjkava poslovna politika kao negacija etike javne službe

Videli smo da poslovna logika privatnog preduzeća, zasnovana na maksimalizaciji dobiti, odudara od „logike” javne službe, utemeljene na zahtevu za delotvorno sprovođenje javnih politika u skladu sa javnim interesom. Kontroverza u primeni korporativne logike u području pružanja vojnih usluga izvire iz činjenice da je ova industrijska grana još u ranom stepenu razvoja i usled toga ne poznaje funkcionalne granice u pogledu traženog iskustva i nivoa osposobljenosti ljudskih resursa. Često se dešava da privatna vojna kompanija dobije na tenderu javni posao sa stavom „da, mi to možemo”, a da ponuda ne odražava realističnu procenu obima preuzetog posla i štetnih posledica koje mogu da nastanu po vladu i ljudsku bezbednost ako se posao ne obavi kvalitetno.³⁵ Pošto tek nakon dobijanja tendera rukovodstvo kompanije kreće u potragu za ljudstvom, dešava se da se profesionalne veštine i iskustvo kao merila odabira svesno zanemaruju kako bi se popunio neophodan broj zaposlenih. Prema svedočenju jednog američkog pukovnika iz Korpusa mornaričke pešadije (*U. S. Marine Corps*), u zoni sukoba u Iraku bilo je moguće videti neiskusne pripadnike vojnih kompanija raspoređene bez ikakve prethodne obuke, čak bez istovrsnih uniformi, službenih oznaka za prepoznavanje i registarskih tablica na vozilima.³⁶ Neselektivni pristup regrutaciji ide dotle da se upošljavaju čak i osobe sa kriminalnim dosijeima, pa ne čudi što su otkriveni slučajevi umešanosti pojedinih pripadnika privatnih vojnih kompanija u organizovani kriminal.³⁷ Opisana praksa teško da može da se poveže sa časnim obavljanjem javne službe u stranoj zemlji, čiji je navodno cilj uspostavljanje demokratskog poretka i pratećih visokih standarda u obavljanju javnih poslova.

Primer kompanije *Aegis Defense Services*, jedne u nizu kompanija čiji su pripadnici bili viševremeni više slučajeva bezrazložnog ubijanja civila u Iraku, slikovito svedoči o tome da netransparentno osnivanje i neetična poslovna politika teško mogu da osiguraju poštovanje etičkih standarda u radu zaposlenih. *Aegis* je 2002. godine u Londonu osnovao nekadašnji potpukovnik britanske vojske Tim Spajser (Tim Spicer), o kojem su zapadni mediji tokom devedesetih godina prošlog veka pisali kao o glavnoj figuri u *Executive Outcomes* i *Sandline International*, dve bivše zloglasne najamničke kompanije koje su pojedinim afričkim autokratama stručno po-

³⁴ Detaljnije o javnom službeniku kao moralnom izvršiocu videti u: Charles Garofalo and Dean Geuras, *Common Ground, Common Future: Moral Agency in Public Administration, Professions, and Citizenship*, CRC Press, Boca Raton (FL), 2006, pp. 1–16.

³⁵ Christopher Kinsey, *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, op. cit., pp. 151–152.

³⁶ Kateri Carmola, *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics*, op. cit., p. 10.

³⁷ *Ibid.*, pp. 26–27.

magale da nasilno sačuvaju vlast. Uprkos mračnoj prošlosti njenog osnivača, Pentagon je 2004. godine dodelio kompaniji *Aegis* ugovor u vrednosti od 293 miliona američkih dolara, što ga je činilo, pojedinačno gledano, najunosnijim ugovorom koji je potpisan sa nekim preduzećem za obavljanje javnih poslova u Iraku.³⁸ Uprkos veoma skromnom dvogodišnjem stažu, nekvalifikovanosti ljudstva i glasnom protestu velikih bezbednosnih kompanija, *Aegis* je tada direktnom pogodbom dobio veoma odgovorne zadatke obezbeđivanja inostranih civila zaposlenih na obnovi infrastrukture, obučavanja iračkih bezbednosnih snaga i koordiniranja svih privatnih vojnih i bezbednosnih kompanija. Iako je istraga generalnog inspektora Pentagona 2005. godine utvrdila brojne slabosti u radu *Aegis*-a, ovoj kompaniji je nekoliko meseci kasnije produžen sporni ugovor – čime je ukupna vrednost posla narasla na 430 miliona dolara – a kasnije dodeljen novi za nadzor rada privatnih vojnih i bezbednosnih kompanija u Avganistanu.³⁹

Privatni snabdevači vojnih usluga pokazali su se u Avganistanu i Iraku prilično nepouzdanim saradnicima zvaničnih koalicionih snaga u izvršenju planiranih operacija. Pored toga, Komisija američkog Kongresa za javne nabavke, u vreme ratnih operacija u Iraku i Avganistanu (*Commission on Wartime Contracting in Iraq and Afghanistan*), utvrdila je da su pronevera, zloupotrebe i nenamensko trošenje budžetskih sredstava zajednički imenitelji delovanja privatnih vojnih kompanija, a vrednost gubitaka okvirmo se kreće između 30 i 60 milijardi američkih dolara.⁴⁰ Promena identiteta kompanije, netransparentno vlasništvo ili njego-va česta promena, stalne unutrašnje reorganizacije, nejasan lanac komandovanja unutar kompanije i loše definisani odnosi između izvođača i podizvođača – razlozi su koji podstiču sumnju javnosti u iskrenost namere privatnih vojnih snabdevača da dosledno sprovode spoljnu politiku i štite javni interes države koja im je dodelila budžetska sredstva prikupljena iz poreskih davanja građana. Poznati su slučajevi kompanija, kao npr. *Blackwater Worldwide*, koje su posle otkrivanja zloupotreba jednostavno brisane iz registra pravnih lica, ponovo organizovane i sa novim nazivom nastavile poslovanje u drugoj delatnosti, ili samo da bi konkurisale za konkretnu javnu nabavku – samostalno ili kao deo konzorcijuma.⁴¹

Praksa osnivanja privatnih vojnih kompanija u tzv. *offshore* zonama predstavlja dodatni problem za utvrđivanje vlasništva, budući da je veoma teško ući u trag prvobitnom poreklu uloženog kapitala. Kako netransparentnost osnivačkog kapitala obično ukazuje na eventualni pokušaj da se nezakonito stečen novac „opere” uvođenjem u legalne privredne tokove, jasno je da takva vrsta kompanija nikako ne može da predstavlja uzor u staranju o javnom interesu, a samim tim ni legitimnog izvršioca javnih funkcija prenetih na privatni sektor. Opšti manjak transparentnosti u privatnom sektoru odbrane, podstaknut odsustvom zakonske obaveze da se obelodanjuju informacije o konkretnim poslovnim aktivnostima, podriva demokratsko načelo javnosti rada svih onih koji obavljaju neki javni posao. Zaštita poslovne tajne u privatnom sektoru gubi na težini i celishodnosti uvek kada je predmet poslovanja izvršavanje zadataka iz domena neke javne funkcije, koja je od važnosti za dobrobit jedne političke zajednice.

³⁸ David Phinney, „From Mercenaries to Peacemakers?”, CorpWatch, 29 November 2005, www.corpwatch.org/article.php?id=12829, 15/11/2014.

³⁹ T. Christian Miller, „Federal Audit Criticizes Iraq Contract Oversight”, *Los Angeles Times*, 23 April 2005, <http://articles.latimes.com/2005/apr/23/world/fg-aegis23>, 20/11/2014.

⁴⁰ „Transforming Wartime Contracting: Controlling Costs, Reducing Risks”, op. cit., pp. 16–97.

⁴¹ Carlos Ortiz, *Private Armed Forces and Global Security: A Guide to the Issues*, op. cit., pp. 154–155.

Zamaglјivanje odgovornosti za moralno pogrešno postupanje: problem „brojnih ruku”

Složenost savremenog procesa sprovođenja javnih politika stvara utisak da nije moguće tačno utvrditi konkretnu odgovornost pojedinca ili institucije u obavljanju nekog javnog posla, jer je često teško izračunati pojedinačne doprinose u nastanku štetnih ishoda. Reč je o situaciji koja je u teoriji javne uprave opisana kao problem „brojnih ruku” (*many-hands problem*).⁴² Problem „brojnih ruku” ili raspršene odgovornosti, koji se na terenu ogleda u pojavi disfunkcionalnosti u lancu komandovanja i neusaglašenom međudejstvu vojske i privatnih vojnih kompanija, pogodan je za manipulativno opravdavanje u javnosti za loše ishode preduzetih vojnih akcija u haotičnim neprijateljskim okruženjima poput Iraka i Avganistana. Raspršena odgovornost je posledica nespretnog prenosa javnih nadležnosti u oblasti odbrane i ratovanja na privatni sektor, čime su upravljane ljudskim resursima, obuka, pružanje usluga i nadzor njihovog kvaliteta bez odgovarajuće kontrole organa vlasti prebačeni u domen odlučivanja rukovodstva privatne vojne kompanije.⁴³ Praksa velikih kompanija da unajmlјuju manje firme kao podsnabdevače bezbednosti posledica je labave vladine kontrole i ona dodatno usložava izvođenje planiranih aktivnosti i utvrđivanje odgovornosti za konkretan propust. U takvim okolnostima, dvojaki odnos nalogodavca i izvršioca se usložava zato što drugi pokušava da maksimalizuje korist za sebe uz minimum uloženih resursa. Tako se mala firma kao podsnabdevač bezbednosti pojavlјuje u ulozi izvršioca u odnosu na veliku vojnu kompaniju kao njenog nalogodavca (i vladinog glavnog snabdevača). U isto vreme, ta velika kompanija je izvršilac u odnosu na vladu kao nalogodavca u svojstvu naručioca vojnih usluga.

Dosadašnji razvoj događaja tokom i nakon izvođenja humanitarnih intervencija pokazao je da vlade postindustrijskih demokratija, kao nalogodavci, unajmlјuju privatne vojske, delom radi ostvarivanja spoljopolitičkih ciljeva primenom sredstava zabranjenih međunarodnim pravom. Primenom konsekvencijalističkog pristupa vlada svesno uračunava moralno pogrešno postupanje radi ostvarivanja spoljopolitičkih interesa, u javnosti predstavljenih kao plemenitih, moralno vrednih poduhvata. Logična i očekivana posledica pragmatškog zanemarivanja deontološke etike sa najvišeg nivoa vlasti jeste uspostavlјanje obrazaca obavljanja profesionalnih zadataka u privatnim vojnim kompanijama koji poštovanje etike javne službe vide kao suvišan teret na putu ka profitu. Zamaglјivanje veza učesnika u lancu odlučivanja postepeno i neprimetno izaziva etičko „slepilo”, na čije opasne posledice upozorava britanski profesor filozofije Derek Parfit (Derek Parfit) tvrdnjom da je pojedinačna radnja loša, čak iako ne može da nanese štetu drugome, ukoliko predstavlјa deo niza radnji koje zajedničkim dejstvom mogu da proizvedu štetu za druge.⁴⁴ Sama ideja javne službe, utemeljene na zaštiti i ostvarenju javnog interesa, nagoveštava da pojedinačna odgovornost ne sadrži samo odgovor na pitanje šta je učinjeno, nego i kako je to učinjeno. Prema Eronu Wildavskom (Aaron Wildavsky), u tumačenju odgovornosti drugorazredno pitanje je – koliko kvalitetno službenik postiže ciljeve, a prvorazredno – koje ciljeve je ispravno odabrati za ostvarenje.⁴⁵

⁴² James Svara, *The Ethics Primer for Public Administrators in Government and Nonprofit Organizations*, op. cit., p. 37.

⁴³ Hannah Tonkin, *State Control Over Private Military and Security Companies in Armed Conflict*, op. cit., pp. 23–28.

⁴⁴ Navedeno prema: Денис Ф. Томпсон, *Политичка етика и јавна служба*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 72.

⁴⁵ Aaron Wildavsky, „What Is Permissible So That This People May Survive?: Joseph the Administrator”, *PS: Political Science and Politics*, Vol. 22, No. 4, December 1989, p. 787.

Moralna ispravnost načina ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva u međunarodnim odnosima nije puki predmet akademske debate, već govori o projekcijama konkretnih radnji čijim se preduzimanjem može zakoračiti u polje međunarodnih obaveza države. Svaka povreda obaveze koja za državu proističe iz međunarodnog prava, bilo činjenjem ili nečinjenjem njenih zvaničnih predstavnika, čini je međunarodno odgovornom zato što se svaki čin državnog organa smatra činom države.⁴⁶ Drugim rečima, država ne može da snosi odgovornost za radnje svojih državljana, ili bilo koje druge osobe na njenoj teritoriji, osim ukoliko se delanje fizičkog lica ne može neposredno pripisati državi na osnovu odnosa zastupništva koji postoji između te dve strane.⁴⁷ Upravo je to drugo slučaj sa delovanjem privatnih vojnih kompanija za račun matične države na teritoriji drugih zemalja, na primer u postkonfliktnim područjima poput Iraka i Avganistana. Uvek kada poveri deo javnih poslova privatnim vojnim snabdevačima i formalno ih uvrsti u oružane snage – ili su oni u visokom stepenu, odnosno *de facto* integrisani u oružane snage – država preuzima međunarodnopravnu odgovornost za svaki vid kršenja međunarodnih pravnih akata, poput, na primer, ratnih zločina i kršenja prava civila. Utoliko je međunarodnopravni status pripadnika vojne kompanije jednak statusu vojnika nacionalnih oružanih snaga.⁴⁸ Problem etičke prirode nastaje zbog toga što u Iraku i Avganistanu privatne vojne kompanije nisu bile uključene u komandni lanac koalicionih snaga, čime je otežana ne samo komunikacija nego i utvrđivanje lanca odgovornosti.⁴⁹ Sa stanovišta uspeha vojnih operacija i etičkog vrednovanja njihovih ishoda, značajnu prepreku valjanom funkcionisanju mehanizma odgovornosti predstavlja činjenica da je nadležnost pojedinačne kompanije obično funkcionalno i prostorno veoma ograničena sadržajem ugovora o dodeli posla. Zbog toga vojne kompanije imaju sužen prostor za prilagođavanje dinamičnom okruženju u kojem se pojavljuju novi izazovi i rizici tokom izvršavanja zadataka.

Problemu brojnih ruku doprinosi manjkavost međunarodnog javnog prava u pogledu uređenja statusa privatnih vojnih kompanija. Uprkos izrazito negativnom međunarodnopravnom tretmanu najamnika u vidu uskraćivanja statusa borca, Haška i potonje Ženevske konvencije ipak ne mogu da se neposredno primene na fenomen privatnih vojnih kompanija angažovanih u zonama ratnih dejstava.⁵⁰ Kriterijumima sadržanim u definiciji najamnika iz člana 47 Dodatnog protokola I Ženevske konvencije od 1977. godine izmiču pripadnici vojnih kompanija iz najmanje dva suštinska razloga. Prvo, oni mogu da budu i često jesu državljani zemalja koje su strane u sukobu (npr. građani SAD i Velike Britanije) ili stanovnici teritorija koju kontrolišu sukobljene strane (Iračani i Avganistanci). Drugo, veoma je teško braniti stanovište da su samo najamnici motivisani ličnom (obećanom) korišću da učestvuju u ratnim dejstvima; profesionalni vojnici u sastavu nacionalnih oru-

⁴⁶ „Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts”, General Assembly resolution 56/83, 12 December 2001, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf, 02/11/2014.

⁴⁷ Opširnije u: Владан Јончић, *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012, стр. 118–146.

⁴⁸ Detaljnije videti u: Владан Јончић, „Међународноправни статус припадника приватних војних компанија”, *Правни живот*, бр. 12/2010, књ. 542, стр. 285–308.

⁴⁹ Christopher Kinsey, *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, op. cit., pp. 134–150.

⁵⁰ Tekstovi konvencija dostupni su na: <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>.

žanih snaga i zaposleni u preduzećima koja pružaju vojne usluge takođe su motivisani zaradom i/ili raznim privilegijama koje donosi njihovo radno mesto.⁵¹ Sama motivacija kao psihološki fenomen izmiče egzaktnom i preciznom opisivanju.

Jednako kao i član 47 Dodatnog protokola I Ženevske konvencije, i Konvencija o ukla- njanju najamništva u Africi, usvojena 1977. godine pod okriljem Organizacije afričkog jedin- stva radi suzbijanja brojnih paravojnih operacija koje su tokom šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog veka prouzrokovale velika stradanja na ovom kontinentu, čini se preva- židrenom. Međunarodna konvencija protiv regrutovanja, upotrebe, finansiranja i obuke na- jamnika, usvojena 1989. u UN (stupila na snagu tek 2001), i Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda od 1998. godine, pominju samo najamnika kao pojedinca i državu koja ga koristi, ali ne i privatnu kompaniju koja može da ga zaposli.⁵² Tako se, prema sadašnjim međunarodnim normama, pojedinac kojeg unajmi država da ratuje za nju nalazi u statusu najamnika, a država pravno odgovara usled kršenja međunarodnog prava. Međutim, kada država dodeli posao pružanja vojnih usluga u zoni sukoba privatnoj vojnoj kompaniji, a ona unajmi pojedinca da rade za njen račun – odgovornost se svodi na domen korporativnog poslovanja. To znači da privatna preduzeća nisu pokrivena međunarodnim uređenjem oru- žanih sukoba, pa nemaju status boraca već civila. Posmatrano iz perspektive jačanja privr- ženosti deontološki formulisanim etičkim standardima, kao protivteži narastajućoj privatiza- ciji ratovanja, ono što zabrinjava jeste da na vidiku nema političke volje u međunarodnoj za- jednici da se osmisli i usvoji nova konvencija, koja bi na valjan način normativno obuhvatila fenomen privatnog vojnog preduzetništva kao legalnog poslovnog poduhvata.⁵³

Ishod postojećih pravnih praznina na međunarodnom i nacionalnom nivou u pogledu krivične odgovornosti zaposlenih u privatnim vojnim kompanijama kao pojedinaca i samih kompanija kao pravnih lica, obeshrabrujući je za osnaživanje svesti o privatnom snabdeva- nju bezbednosti kao javnoj službi. Za razliku od pripadnika oružanih snaga SAD, mali broj privatnih vojnika je procesuiran i izveden pred sud za zločine počinjene nad civilima u Iraku i Avganistanu, što je posledica nerešenog sukoba nadležnosti između ugovornog prava (kao dela građanskog prava) i krivičnog prava u SAD.⁵⁴ Utoliko krajnje cinično zvuči dekla- rativno obećanje privatnih vojnih kompanija, istaknuto na zvaničnim internet prezentacija- ma, da će se pridržavati odredaba ženevskih konvencija, kada je sasvim jasno da u odsu- stvu pravnih sankcija ne postoji podsticaj da to zaista čine na terenu. Reč je, zapravo, o

⁵¹ „Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)”, Article 47 – Mercenaries, 8 June 1977, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=9EDC5096D2C036E9C12563CD0051DC30>, 20/10/2014.

⁵² „International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries”, Resolu- tion 44/34 of the United Nations General Assembly, 4 December 1989, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/IN-TRO/530?OpenDocument>, 13/11/2014; “Rome Statute of the International Criminal Court”, 17 July 1998, www.icc-cpi.int/nr/rdononlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf.

⁵³ Pokušaj da se popuni pravna praznina na globalnom nivou načinjen je 2008. godine, kada je usvojen Do- kument iz Montrea, koji sadrži pravno neobavezujuće preporuke za izradu nacionalnih mera usmerenih na stvaranje normativnih pretpostavki za ispunjavanje međunarodnopravnih obaveza država na planu međunarod- nog humanitarnog prava i ljudskih prava. Videti: „Montreux Document on pertinent international legal obligati- ons and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict”, 17 September 2008, Montreux, https://www.eda.admin.ch/content/dam/eda/en/documents/topics/Montreux-document-4_en.pdf, 15/11/2014.

⁵⁴ Kateri Carmola, *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics*, op. cit., p. 104.

prevlasti konsekvencijalističkog pristupa zasnovanog na vrednovanju moralne ispravnosti postupanja isključivo prema ishodu preduzete radnje, koja je uticala na široku prihvaćenost gesla „prvo pucaj, a onda pitaj”, nasleđenog iz Vijetnamskog rata.

Oprečnost organizacionih kultura u privatnom sektoru i javnoj službi

Svaka organizacija u privatnom i javnom sektoru gaji i razvija grupnu kulturu obuhvaćenu pojmom organizacione kulture, koji se može definisati kao skup preovlađujućih uverenja, stavova, očekivanja i opredeljenja članova jedne organizacije vezano za ulogu koju imaju u njoj, a koji oblikuje njihovo ponašanje – razmišljanje, odlučivanje i (ne)činjenje.⁵⁵ Ponašanje u organizacijama oblikovano je obrascima međuljudske interakcije kao delu poslovne tradicije koja se prenosi sa pokoljenja na pokoljenje, a sažeto se iskazuje u kolokvijalnom geslu „kod nas se to radi na ovakav način”. Reč je o neformalnom tumačenju načina konkretne primene važećih propisa i profesionalnih standarda u vidu vrednosnih uverenja i pretpostavki, te nepisanih stilova i praksi koji se smatraju večnim istinama i ne dovode se u pitanje ni u izmenjenim spoljnim okolnostima.

Posebnost organizacione kulture privatnih vojnih kompanija ogleda se u tome što bi ona trebalo da u sebi spaja elemente tri suprotstavljene organizacione kulture: vojne, poslovne i humanitarne. Vojna organizaciona kultura počiva na ideji o vojnoj profesiji kao javnoj službi čija se specifičnost ogleda u tome što daje ovlašćenja za drastičnu upotrebu sile, ali nosi mogućnost gubitka života i ozbiljnog narušavanja zdravlja. Prihvatanje ovako zahtevnog životnog poziva moguće je samo uz posedovanje čvrstog moralnog karaktera sazdanog na veštini samosavlađivanja i samodiscipline, jakog osećanja pripadnosti i odanosti vlastitoj političkoj zajednici, poslušnosti i potčinjavanja vojnoj hijerarhiji i vrline služenja dobrobiti drugih – a sve se to gradi kroz obuku i profesionalnu socijalizaciju.⁵⁶ Čak ni velike privatne vojne kompanije nemaju resursa niti želje da troše značajna sredstva na dugotrajnu obuku pripravnika po uzoru na vojne akademije – naročito ne na obuku za razvoj vrline i veštine neophodne za moralno ispravno rasuđivanje. U okolnostima kada je poznato da se u privatni sektor odbrane regrutuju i osobe sa kriminalnim dosijeima ili bez čvrstog integriteta potrebnog za napornu vojnu službu, malo je verovatno da su ove kompanije sposobne da izgrade profesionalno okruženje pogodno za odlučivanje o smeru delanja, zasnovano na postavkama deontološkog modela etike javne službe. Premda na rukovodeće položaje stupaju najčešće bivši oficiri koji su prošli redovno vojno školovanje i izgrađeni u duhu vojne etike, malo je verovatno da će korporativna organizaciona kultura – čiji je „ugaoni kamen” cilj maksimalizacije profita uz najmanje moguće troškove – otvoriti prostor da se na privatne vojnike valjano prenese tradicionalni vojni etos. Opravdana je sumnja da privatnim kompanijama uopšte treba službenik osposobljen da kvalitetno etički rasuđuje, jer efikasno ostvarenje poslovnih interesa lako bi moglo da bude osujećeno kada bi o njemu odlučivali privatni vojnici od integriteta.

⁵⁵ Uoprediti definicije u: Dean Geuras and Charles Garofalo, *Practical Ethics in Public Administration*, op. cit., p. 98; Mats Alvesson, *Understanding Organizational Culture*, SAGE Publications, London, 2002, pp. 3–6; J. Steven Ott and Abdul M. Baksh, “Understanding Organizational Climate and Culture”, in: Stephen E. Condrey (ed.), *Handbook of Human Resource Management in Government*, John Wiley & Sons, San Francisco, 2005, pp. 299–301.

⁵⁶ Opširnije u: Bill Rhodes, *An Introduction to Military Ethics: A Reference Handbook*, op. cit., pp. 50–60.

Privatizacija ratovanja rađa još jednu etičku kontroverzu povezanu sa moralnom dimenzijom građanstva, odnosno shvatanjem odbrane kao izvorne „svete” građanske dužnosti u demokratskom poretku. Zato se kao argument protiv privatnih vojnika često ističe da je njihova borbena motivacija zasnovana na računici o budućoj materijalnoj koristi i time podložnija slabljenju ili nestanku, što potencijalno može da vodi dezerterstvu u teškim trenucima. Privatne vojne kompanije posredno i na duži rok podrivaju demokratske vrednosti, jer izmeštaju borbu van konteksta odnosa između građana i njihove države, čime ostaju i van domašaja kontrole javnosti.⁵⁷ Privatni vojnik retko je odan nekom višem cilju – poput dobrobiti čitave zajednice, te ga, za razliku od građana koji brane otadžbinu, nikada ne mogu krasiti tradicionalne moralne vrline vojnika – hrabrost, odanost, integritet i poštovanje.⁵⁸ Manjak vojničkih vrlina slabi unutrašnju socijalnu koheziju i time smanjuje delotvornost vojne jedinice, ali i čini vojnika nesposobnim da se ponaša humano na ratištu. Humanost počiva na prepoznavanju druge osobe kao ličnosti koja ima inherentnu vrednost samom činjenicom da pripada ljudskom rodu, a nikako na pridavanju instrumentalnog značaja proisteklog iz nečijih interesa i potreba. Pošto ljude tretiraju u funkciji njihove korisnosti za maksimalizaciju korporativne dobiti, malo je verovatno da rukovodioci i pripadnici privatne vojne kompanije poseduju moralnu izvrsnost potrebnu za usvajanje organizacione kulture karakteristične za humanitarne i neprofitne organizacije.

Danas je nacionalna vojska postala regrutna osnova za privatni sektor odbrane, a naročito su cenjeni pripadnici specijalnih jedinica zbog borbenih znanja i veština koje poseduju i sposobnosti rada u veoma stresnom okruženju. Sve veća pojava prelaska na bolje plaćene poslove u privatnom sektoru postaje novo javno pitanje, jer u perspektivi može da otvori problem kako da se osigura motivacija za javnu službu. Iskusni oficiri iz vojnih jedinica posebne namene, obaveštajni službenici i policajci prevremeno odlaze u penziju i zatim se, privučeni velikim primanjima, zapošljavaju u privatnom sektoru.⁵⁹ Navedeni trend u spoju sa padom broja redovnih regruta na duži rok može da osujeti delotvorno sprovođenje nacionalne odbrambene politike. Rezultati pojedinih istraživanja o motivaciji američkih vojnika poslatih u Irak govore u prilog pretpostavke da zabeleženi trend prelaska iz javnog u privatni odbrambeni sektor nije slučajan, već da je reč o delimičnoj promeni u organizacionoj kulturi savremene vojske. Većina ispitanih vojnika je kao motiv učešća u intervenciji navela razloge ekonomske prirode i pomoć saborcima, a ne viši cilj širenja demokratskih vrednosti ili zaštite iračkih građana od autoritarnog režima Sadama Huseina.⁶⁰ Odsustvo privrženosti apstraktnim vrednostima, kao ispravnim razlozima za borbu, može se delom objasniti činjenicom da je vojska oruđe spoljne politike na čije uobličavanje vojnici kao obični građani nemaju skoro nikakav uticaj. U krajnjem ishodu, opisano stanje stvari rađa kod vojnika osećanje nepremostive udaljenosti od proklamovanih ciljeva humanitarne intervencije u Iraku, čija je demokratska legitimnost osporena nakon otkrića da je Bušova administracija zloupotrebila obaveštajni rad kako bi po svaku cenu pred domaćom i međunarodnom javnošću opravdala slanje svojih trupa.⁶¹

⁵⁷ Hannah Tonkin, *State Control Over Private Military and Security Companies in Armed Conflict*, op. cit., pp. 21–23.

⁵⁸ O vrlinama vojničke profesije više videti u: Peter Olsthoorn, *Military Ethics and Virtues: An interdisciplinary approach for the 21st century*, Routledge, Oxon and New York, 2011.

⁵⁹ Christopher Kinsey, *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, op. cit., p. 107.

⁶⁰ Peter Olsthoorn, *Military Ethics and Virtues: An interdisciplinary approach for the 21st century*, op. cit., pp. 12–13.

⁶¹ Detaljnije o intervencijama kao sredstvu američke spoljne politike videti u: Слободан Јанковић, „Од Медитерана до Авганистана”, *Национални интерес*, Год. V, vol. 6, бр. 3/2009, стр. 171–194.

Sudar dve oprečne organizacione kulture u kojima su motivacija, ideja o ličnoj odgovornosti i osećanje odanosti vrlo različiti, izazvao je u zonama sukoba u Iraku i Avganistanu drastičan pad poverenja pripadnika zvanične vojske u saborce iz privatnog sektora.⁶² Napetost otežava zajedničko izvršavanje borbenih zadataka što dalje može da utiče na delotvornost čitave misije. Kako lucidno primećuje veliki protivnik „presađivanja” vojne organizacione kulture u druge vrste organizacija, američki pukovnik Tomas Hams (Thomas Hammes) – dok je kod poslovanja privatnih vojnih kompanija težište na efikasnosti, kod ratovanja je naglasak na delotvornosti.⁶³ Tu dolazi do sukoba konsekvencijalističkog i deontološkog pristupa, gde je jasno da odlučivanje na osnovu rezultata analize odnosa troškova i koristi u postizanju pretpostavljenog ishoda nije primereno moralnom rasuđivanju o smeru delovanja u ratnom okruženju.⁶⁴ Pored toga, reč je o američkom načinu vođenja rata, u čijem je središtu ideja da ne treba mariti za troškove, nego se posvetiti pobjedi i sačuvati tuđe živote.⁶⁵ Doduše, kako pojedini autori primećuju, navedenoj ideji delom protivreči skorašnja američka politika izbegavanja žrtava u sopstvenim obruženim snagama po cenu izazivanja žrtava među civilnim stanovništvom drugih zemalja.⁶⁶

Uprkos postmodernom distanciranju javnosti u odnosu prema ratničkoj profesiji, ratnički etos je i dalje jednako važan, što se vidi i u opstanku društvenih očekivanja da jedino vojnici mogu da osiguraju poštovanje morala u ratovanju.⁶⁷ Ratnički etos već vekovima pretpostavlja privrženost otadžbini, narodu, komandantu i hijerarhiji, dok privatne vojne kompanije imaju neformalnu organizaciju sa iscepanim i fluidnim strukturama upravljanja. Za nekoga ko ubija civile ne može se reći da je ratnik i da ima izgrađen ratnički etos. Oduzimanje ljudskih života je moralno opravdano u ratu samo ukoliko je u pitanju neki viši razlog, pa je zbog toga oduvek u kulturne obrasce bila ugrađena odbojnost prema onima koji ubijaju radi zarade.⁶⁸ Preuzimanje rizika kao okosnice vojne organizacione kulture, vrednovanog u kontekstu javne službe, ne može se upoređivati sa korporativnom organizacionom kulturom oslonjenom na proračunavanje dobiti prema visini konkretnog rizika. O tome svedoči čuveni primer pogibije četvorice pripadnika kompanije *Blackwater* 2004. godine u Faludži. Nesreća se odigrala kada je odgovorni rukovodilac naredio da samo četvorica službenika obezbeđuju konvoj sa hranom u izuzetno neprijateljskom okruženju kao što je bio ovaj irački grad.⁶⁹ Slaba pratnja kao da je isprovocirala napadače; vozila su napadnuta i četvorica službenika *Blackwater*-a ubijena, a zatim osakaćena, spaljena i obešena na lokalnom mostu. Stravičan prizor koji je posredstvom medija obišao svet u stvari je pomogao da se obelodani nakaradna korporativna kultura izlaganja

⁶² Kateri Carmola, *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics*, op. cit., p. 87.

⁶³ *Ibid.*, pp. 31–32.

⁶⁴ Peter Olsthoorn, *Military Ethics and Virtues: An interdisciplinary approach for the 21st century*, op. cit., pp. 75–78.

⁶⁵ O američkoj ideji i kulturi ratovanja videti u: Benjamin Buley, *The New American Way of War: Military Culture and the Political Utility of Force*, Routledge, Oxon, 2008.

⁶⁶ Peter Olsthoorn, *Military Ethics and Virtues: An interdisciplinary approach for the 21st century*, op. cit., p. 3.

⁶⁷ Christopher Coker, *The Warrior Ethos: Military Culture and the War on Terror*, Routledge, Oxon and New York, 2007.

⁶⁸ Hannah Tonkin, *State Control Over Private Military and Security Companies in Armed Conflict*, op. cit., pp. 18–21.

⁶⁹ „Bodies mutilated in Iraq attack”, *BBC News*, 31 March 2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3585765.stm, 30/10/2014.

zaposlenih visokom nivou rizika radi ostvarenja veće dobiti.⁷⁰ O *Blackwater*-ovoj politici pohlepe najbolje govori podatak da je druga kompanija, *Control Risks Group*, odbila posao organizacije konvoja sa hranom, nakon što je njeno rukovodstvo ispravno procenilo da je rizik od napada suviše veliki. Posmatrano iz perspektive interesa SAD, šteta od korporativne kulture, koja ne uzima u obzir etiku javne službe, bila je mnogo veća, jer je incident u Faludži uticao na pokretanje nove ofanzive protiv koalicionih snaga.

Jedinstven pozitivan primer u svetu privatnih snabdevača bezbednosti bila je britanska kompanija *Blue Sky Group International Security*, koja je poslovne aktivnosti zasnivala na etičkom rasuđivanju i kosmopolitskim idejama o humanitarnoj etici. Njihovo geslo bilo je „koristi mozak a ne mišiće”. Međutim, bili su prinuđeni da se povuku 2005. godine iz Iraka, uz obrazloženje da tamo nije bilo moguće raditi na transparentan i odgovoran način.⁷¹

Zaključak

Samopažanje vlada postindustrijskih poliarhija, kao doslednih pobornika vođenja ratova iz humanitarnih razloga – na što je moguće čovečniji način i shodno opšteprihvaćenim međunarodnim normama o zaštiti ljudskih prava, čini se da je u sudaru sa ishodom sve većeg prenosa vojnih nadležnosti na privatni sektor. Pod pretpostavkom da SAD i druge članice NATO-a šalju intervencionističke snage da zastupaju interese međunarodne zajednice u civilizacijskoj planetarnoj misiji zaštite ljudskih prava, raste važnost moralno ispravnog odlučivanja o delovanju intervencionističkih trupa – posebno jedinica koje dolaze iz privatnih vojnih kompanija.

Analiza etičkih kontroverzi koje su tokom prethodnih petnaest godina u javnosti izazvale privatne vojne kompanije u zastupanju nacionalnog interesa SAD, zasnovana na osnovnim postavkama deontološkog modela etike javne službe i etike vrline, pokazala je strukturne slabosti u tome kako privatni sektor shvata i tumači delovanje u javnom interesu. Praksa moralno pogrešnog postupanja privatnih vojnika u Iraku i Avganistanu predstavlja plod sistematskog nepoštovanja etike dužnosti i zanemarivanja gajenja vojničkih vrlina i nalazi se u korelaciji sa prisustvom labavog i loše definisanog lanca komandovanja, difuzijom lične i korporativne odgovornosti, prazninama u međunarodnom pravu i nacionalnim zakonodavstvima, nekvalitetnom regrutacijom, netransparentnošću rada, te sa odsustvom volje rukovodilaca da se korporativna organizaciona kultura upodobi etici javne službe. Upotreba privatnih snabdevača vojnih usluga, kao sredstva spoljne politike vođene humanitarnim ciljevima, čini se štetnom sa stanovišta javnog i nacionalnog interesa u okolnostima kada se daje prvenstvo načelu efikasnosti i konsekvencijalističkom pristupu, prema kojem se ispravnost moralnog rasuđivanja određuje prema zamišljenoj dobrobiti koju treba da donese nameravani ishod – koji je teško predvidljiv i retko se ostvaruje u neizmenjenom, željenom obliku.

Sve što pripadnici vojske učine ili propuste da učine, u velikoj meri pogađa političku zajednicu kojoj pripadaju i (ne)posredno doprinosi ili šteti položaju države u međunarodnom okruženju, te njenom sveopštem razvoju. Stoga je ugled države na međunarodnoj sceni često povezan sa moralno ispravnim ili pogrešnim delovanjem pripadnika njenih oružanih snaga, a

⁷⁰ „Blackwater USA”, Hearing Before The Committee on Oversight and Government Reform House of Representatives, op. cit., pp. 89–90, 119–122.

⁷¹ Howard Lake, „New foundation launched by Blue Sky Group International”, 21 January 2004, www.fundraising.co.uk/2004/01/21/new-foundation-launched-blue-sky-group-international/, 19/11/2014.

privatizacija pojedinih vojnih funkcija upravo umanjuje sposobnost matične zemlje da kontroliše nasilje koje privatne vojne kompanije čine u njeno ime. Delovanje privatnih vojnih kompanija pod okriljem snaga međunarodne zajednice krnji ugled ne samo države koja je dodelila posao kompaniji, već i dela međunarodne zajednice koji je podržao humanitarnu intervenciju.

Tamo gde postoje moralni problemi na strateškom nivou, često postoje uporedni moralni problemi na taktičkom nivou.⁷² Opravdavanje intervencije u Iraku, preduzete radi kažnjavanja ondašnje vlasti zbog nepoštovanja vladavine prava, zaista zvuči cinično kada znamo da je sama intervencija u jednakoj meri čin nepoštovanja vladavine prava. Ponavljanje ozbiljnih moralnih prekršaja koalicionih snaga i privatnih snabdevača vojnih usluga predstavlja odraz strukturnih moralnih problema proisteklih iz sumnjive legitimnosti „civilizacijske misije” postindustrijskih poliarhija u globalnom unapređenju zaštite ljudskih prava. Potpuno odsustvo etičkog rasuđivanja, zasnovanog na deontološkim postavkama etike javne službe kao da opovrgava i osnovno uverenje liberalne političke misli da samo društva zasnovana na demokratskim vrednostima ne ratuju niti krše ljudska prava, te da ne predstavljaju realnu opasnost u svetu.⁷³

Etička kontroverznost civilizacijske misije postindustrijskih poliarhija možda je najvidljivija u pragmatičnoj taktici prebacivanja „prljavih poslova” na privatne vojne kompanije, kako bi se uklonila nelagoda koju u svesti moralno zrelog pojedinca neizbežno izaziva spoznaja o razaranju, sakaćenju i leševima nedužnih civila u siromašnim zemljama. Manipulativnim sklanjanjem od pogleda građana, rat se predstavlja kao redovna birokratska procedura sa neutralnim moralno-vrednosnim predznakom. Neodgovornost privatnih vojnih kompanija može da podstakne otpor lokalnog stanovništva i stvori nove bezbednosne probleme u vidu potrebe za još većim vojnim angažovanjem ili terorističkih napada na državljane zemalja koje su intervenisale. Posmatrano iz perspektive delotvornosti spoljne politike, povećanje rizika po ljudsku bezbednost u postindustrijskim društvima predstavlja ishod suprotan onome koji javne politike i mere usvojene nakon terorističkih napada na SAD od 2001. godine treba da ostvare – veću bezbednost uklanjanjem pretnje od međunarodnog terorizma.

Literatura

1. Alvesson, M., *Understanding Organizational Culture*, SAGE Publications, London, 2002.
2. Алмонд, Б., „Права”, у: П. Сингер (прир.), *Увод у етику*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци и Нови Сад, 2004.
3. Avant, D. and Sigelman, L., „Private Security and Democracy: Lessons from the US in Iraq”, *Security Studies*, Vol. 19, No. 2.
4. Bovaird, T. and Löffler, E. (eds), *Public Management and Governance*, Routledge, London and New York, 2003.
5. Buley, B., *The New American Way of War: Military Culture and the Political Utility of Force*, Routledge, Oxon, 2008.
6. Carmola, K., *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics*, Routledge, Oxon and New York, 2010.
7. Challans, T. L., *Awakening Warrior: Revolution in the Ethics of Warfare*, State University of New York Press, New York, 2007.

⁷² Timothy L. Challans, *Awakening Warrior: Revolution in the Ethics of Warfare*, State University of New York Press, New York, 2007, p. 6.

⁷³ Џон Полс, *Право народа*, Alexandria Press и Нова српска политичка мисао, Београд, 2003, стр. 108.

8. Coker, C., *The Warrior Ethos: Military Culture and the War on Terror*, Routledge, Oxon and New York, 2007.
9. Denhardt, J. V. and R. B., *The New Public Service: Serving, Not Steering*, M.E. Sharpe, Armonk, 2007.
10. Frederickson, H. G. and Hart, D. K., "The Public Service and the Patriotism of Benevolence", *Public Administration Review*, Vol. 45, No. 5, September–October 1985.
11. Garofalo, C. and Geuras, D., *Common Ground, Common Future: Moral Agency in Public Administration, Professions, and Citizenship*, CRC Press, Boca Raton (FL), 2006.
12. Geuras, D. and Garofalo, C., *Practical Ethics in Public Administration*, Management Concepts, Vienna (VA), 2005.
13. Gray, A. and Jenkins, B., "From Public Administration to Public Management: Reassessing a Revolution?", in: Eric E. Otenyo and Nancy S. Lind (eds), *Comparative Public Administration: The Essential Readings*, Elsevier/JAI Press, Oxford, Amsterdam, San Diego, 2006.
14. Hughes, O. E., *Public Management and Administration: An Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003.
15. Јанковић, С., „Од Медитерана до Авганистана”, *Национални интерес*, Год. V, vol. 6, бр. 3/2009, стр. 171–194.
16. Јончић, Владан, „Међународноправни статус припадника приватних војних компанија”, *Правни живот*, бр. 12/2010, књ. 542, стр. 285–308.
17. Јончић, Владан, *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.
18. Kinsey, Christopher, *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, Routledge, London and New York, 2006.
19. Koven, Steven G., "Bureaucracy, Democracy, and the New Public Management", in: Ali Farazmand (ed.), *Bureaucracy and Administration*, CRC Press, Boca Raton, 2009.
20. Krauthammer, Charles, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, America and the World 1990/91 (1990/1991), pp. 23–33.
21. Lane, J.-E., *State Management: An Enquiry into Models of Public Administration and Management*, Routledge, London and New York, 2009.
22. Martinez, J. M., *Public Administration Ethics for the 21st Century*, ABC Clio, Santa Barbara, 2009.
23. Olsthoorn, P., *Military Ethics and Virtues: An interdisciplinary approach for the 21st century*, Routledge, Oxon and New York, 2011.
24. Ortiz, C., *Private Armed Forces and Global Security: A Guide to the Issues*, ABC Clio, Santa Barbara (CA), 2010.
25. Rhodes, B., *An Introduction to Military Ethics: A Reference Handbook*, ABC Clio, Santa Barbara (CA), 2009.
26. Ролс, Џ., *Право народа*, Alexandria Press и Нова српска политичка мисао, Београд, 2003.
27. Ролс, Џ., *Теорија правде*, ЈП Службени лист СРЈ и ЦИД, Београд и Подгорица, 1998.
28. Svava, J. H., *The Ethics Primer for Public Administrators in Government and Nonprofit Organizations*, Jones and Bartlett Publishers, Sudbury (MA), 2007.
29. Томпсон, Д. Ф., *Политичка етика и јавна служба*, Службени гласник, Београд, 2007.
30. Tonkin, H., *State Control Over Private Military and Security Companies in Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
31. Verkuil, P. R., *Outsourcing Sovereignty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Dokumenti

1. „Blackwater USA”, Hearing Before The Committee on Oversight and Government Reform House of Representatives, 110th Congress, 2 October 2007, <https://house.resource.org/110/org.c-span.201290-1.1.pdf>, 20/10/2014.
2. „International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries”, Resolution 44/34 of the United Nations General Assembly, 4 December 1989, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/530?OpenDocument>, 13/11/2014.
3. „Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict”, 17 September 2008, Montreux, https://www.eda.admin.ch/content/dam/eda/en/documents/topics/Montreux-document-4_en.pdf, 15/11/2014.
4. „Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)”, 8 June 1977, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=9EDC5096D2C036E9C12563CD0051DC30>, 20/10/2014.
5. „Report of the Third Meeting of experts on traditional and new forms of mercenary activity”, UN Doc. E/CN. 4/2005/23.
6. „Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts”, General Assembly resolution 56/83, 12 December 2001, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf, 02/11/2014.
7. „Rome Statute of the International Criminal Court”, 17 July 1998, www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf.
8. „Transforming Wartime Contracting: Controlling Costs, Reducing Risks”, Final report to Congress: Findings and recommendations for legislative and policy changes, The Commission on Wartime Contracting in Iraq and Afghanistan, 2011, www.wartimecontracting.gov/docs/CWC_FinalReport-lowres.pdf, 20/10/2014.